

ΕΥΕΛΙΞΙΕΣ ΤΗΣ ΜΙΣΘΩΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΗ ΜΙΣΘΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ : ΕΙΣΑΓΟΜΕΝΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ Η "ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΗ" ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Βασιλική Γεωργακοπούλου, Δρ. Οικονομολόγος της Εργασίας

Κεντρικός Στόχος της Παρέμβασης :

Να τεθούν και να συζητηθούν τρία βασικά ερωτήματα που προκύπτουν από την εξέταση των βασικών χαρακτηριστικών της μισθωτής σχέσης αλλά και των μορφών μη μισθωτής απασχόλησης στην Ελλάδα, σε αντιδιαστολή με τα ισχύοντα στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες (συνοπτική παρουσίαση της σύγκρισης περιέχεται στη γραπτή εισήγηση βάσει της οποίας θα γίνει η παρέμβαση. Η εισήγηση αυτή είναι απαραίτητο να δοθεί από πριν στους συμμετέχοντες, γιατί τα χρονικά πλαίσια της παρέμβασης δεν επαρκούν για την πλήρη ανάπτυξη του θέματος).

Συνοπτική Παρουσίαση

Αξονας της συγκριτικής προσέγγισης είναι η έννοια της "μισθωτής σχέσης" (rapport salarial) που ορίζεται σαν:

"το σύνολο των υλικών και των θεσμικών στοιχείων που διέπουν τη συγκρότηση, τη διαθεσιμότητα για μισθωτή εργασία, την κινητικότητα, τους όρους επιλογής και χρήσης στην παραγωγή καθώς και τους όρους αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης που εκμισθώνεται στο κεφάλαιο".

Συγκρίνοντας τα βασικά διαρθρωτικά και θεσμικά χαρακτηριστικά αλλά και την εμβέλεια της μισθωτής σχέσης στην Ελλάδα με το πρότυπο που επικράτησε στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες (πρότυπο που απορρίπτεται σήμερα ως "άκαμπτο" από τη νεοφιλελεύθερη επιχειρηματολογία), καταλήξαμε στα ακόλουθα βασικά ερωτήματα, που τίθενται με όλες τις θεωρητικές και πολιτικές τους προεκτάσεις για συζήτηση, αντιπαράθεση και προβληματισμό:

1) Σε ποίο βαθμό μπορούμε να μιλάμε, στην Ελλάδα, για κάποιο (και ποίο ακριβώς;) "άκαμπτο" πρότυπο μισθωτής σχέσης που θα πρέπει να απελευθερωθεί από θεσμικές ρυθμίσεις και περιορισμούς, στο όνομα της ευελικτοποίησης της αγοράς εργασίας, των μισθών, των ωραρίων και των εργασιακών σχέσεων; Οι Έλληνες μελετητές των εργασιακών σχέσεων, οι ειδικοί της ΕΟΚ, οι ξένοι μελετητές των εργασιακών θεμάτων, οι τεχνοκράτες του ΔΝΤ εννοούν τα ίδια πράγματα και στοχεύουν στη λύση ταυτόσημων προβλημάτων όταν προβάλλουν την ανάγκη για "περισσότερη ευελιξία της εργασίας" στην Ελλάδα και στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες;

2) Αν ξεφύγουμε από την απλοϊκή θεώρηση των αγορών μισθωτής και μη μισθωτής εργασίας σαν χώρων αυτόθουλης, ελεύθερης και ισοδύναμης συνάντησης της προσφοράς και της ζήτησης και τις δούμε σαν ένα σύνθετο, κοινωνικά προσδιοριζόμενο και εξελισσόμενο πλέγμα επιμέρους χώρων συγκρότησης, κινητικότητας, επιλογής, ενσωμάτωσης-αποκλεισμού,

αξιοποίησης στην παραγωγή και αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού, τότε έχουμε να αντιμετωπίσουμε το ακόλουθο ερώτημα:

Κατά πόσον η Ελληνική εργασιακή πραγματικότητα, που διαμορφώνεται στη βάση καταστάσεων και λογικών "πολλών ταχυτήτων", με όλες τις ιδιομορφίες που τη διακρίνουν από τα ισχύοντα στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες, έχει ανάγκη από "ενέσεις ευελιξίας" και από συνταγές "απελευθέρωσης" όπως τις εννοεί η διεθνής νεο-φιλελεύθερη (και μη...) ορθοδοξία;

Μήπως, αντίθετα, θα πρέπει να τεθούν υπό έλεγχο και να περιορισθούν ορισμένες εργασιακές ευελιξίες που ανέκαθεν διέθετε και οι οποίες τροφοδοτούν την κρίση σήμερα, υποσκάπτοντας μια ουσιαστική αναπτυξιακή προοπτική στο μέλλον (λ.χ. το "συγκριτικό πλεονέκτημα" της συμπίεσης των μισθών, της αξιοποίησης εκτεταμένων, στον Ελληνικό χώρο, ευέλικτων αποθεμάτων άτυπης μισθωτής, μη μισθωτής ή ακόμα και απλήρωτης εργασίας, η παραβίαση ακόμα και της ισχύουσας εργατικής-ασφαλιστικής νομοθεσίας, η "ασφαλιστική δικλείδα" της παραοικονομίας, της παράλληλης απασχόλησης, των ΜΜΕ, των αυταρχικών εργασιακών σχέσεων);

Μήπως θα πρέπει να αναζητηθούν επιτέλους ποιοτικές εργασιακές και επιχειρησιακές ευελιξίες όπως επενδύσεις στον ανθρώπινο παράγοντα, ουσιαστική ανάπτυξη Κράτους Πρόνοιας και Κοινωνίας Αλληλεγγύης, εκπαίδευση, ανάπτυξη εσωτερικών αγορών εργασίας, συμμετοχή, καινοτομικότητα, ποιοτική ανταγωνιστικότητα και αξιοπιστία των προϊόντων, αντί για την "εύκολη λύση" της θεσμικής και υλικής υποβάθμισης της μισθωτής αλλά και της μη μισθωτής απασχόλησης με τη συμπίεση των αμοιβών, την κατάργηση των ρυθμίσεων, την αποδοχή της εργοδοτικής αυθαιρεσίας και της παντοδυναμίας της αγοράς;

3) Η κρίση που αντιμετωπίζουμε σήμερα στην Ελλάδα δεν είναι μια κρίση των ακαμψιών -και της ωρίμανσης- του "φορντιστικού" μοντέλου εντατικής συσσώρευσης και της αντίστοιχης του μισθωτής σχέσης, όπως ισχύει για τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες. Είναι μια σύνθετη και πολύμορφη κρίση:

-της αποσπασματικής, προβληματικής και εξαρτημένης εφαρμογής της εντατικής συσσώρευσης στην Ελλάδα

-της αντιφατικής (λειτουργικής-δυσλειτουργικής) σχέσης της εντατικής συσσώρευσης με τους ιδιόμορφους χώρους συσσώρευσης και κοινωνικής αναπαραγωγής στη χώρα μας (μικρο-ιδιοκτησία, απλή εμπορευματική παραγωγή κλπ.). Η αντιφατικότητα της σχέσης τους αναντανakλάται στην εμφανή αδυναμία αυτών των χώρων να αποδεχθούν και να στηρίξουν μια ποιοτική, κοινωνικά αποδεκτή και αξιοκρατική αναπτυξιακή προοπτική.

Η ελληνική εργασιακή πραγματικότητα, όπως διαμορφώνεται από μια ιδιόμορφη και αμφίσημη (σε σχέση με τις ανάγκες της συσσώρευσης) συμβίωση διαφόρων εκδοχών μισθωτής σχέσης με εκτεταμένους χώρους άτυπης, μη μισθωτής και πολυσοθενούς απασχόλησης, δύσκολα μπορεί να ερμηνευθεί με βάση τα εισαγόμενα μοντέλα απεικόνισης, ερμηνείας και διαχείρισης της αγοράς εργασίας, δηλαδή με βάση μοντέλα που έχουν σχεδιαστεί για- και προκύπτει από- μια εντελώς διαφορετική οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, την πραγματικότητα των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών.

Αλλά αν έτοι έχουν τα πράγματα, πόσο ευσταθεί η επιβολή υποτιθέμενων "γενικής ισχύος" σταθεροποιητικών και εξυγιαντικών συνταγών στην Ελληνική αγορά εργασίας, στις εργασιακές σχέσεις και στη γενικότερη κοινωνικοοικονομική πολιτική; Ποιά είναι τα κατάλληλα θεωρητικά και εμπειρικά εργαλεία που μπορούμε να αντιτάξουμε στη δικτατορία των εισαγόμενων σχηματισμών και συνταγών, για να υπάρξει ουσιαστική ερμηνεία και παρέμβαση στην Ελληνική πραγματικότητα;

νεο-φιλελεύθερα στοιχεία στην πολιτική του στη διάρκεια του σταθεροποιητικού προγράμματος 1985-87. Αυτά βέβαια δεν βρίσκονταν στον κορμό του προγράμματος --την εισοδηματική πολιτική και την υποτίμηση της δραχμής-- αλλά στις εξαγγελίες για ευελιξία στην αγορά εργασίας και την απορύθμηση του τραπεζικού συστήματος. Οι μεταρρυθμίσεις του τραπεζικού συστήματος προχώρησαν μια και δεν είχαν άμεσο πολιτικό κόστος ενώ τα μέτρα για την αγορά εργασίας δεν προωθήθηκαν παρά το 1990 από τη Νέα Δημοκρατία.

Η νεο-φιλελεύθερη σύγκλιση δεν φαίνεται να έχει καλύτερη τύχη με τη Νέα Δημοκρατία. Ενδεχομένως, όπως και στην Ισπανία, οι σοσιαλιστές παραμένουν περισσότερο ικανοί να εισαγάγουν το νεο-φιλελευθερισμό στην οικονομία. Η ΝΔ δεν εξελέγη τόσο με βάση την νεο-φιλελεύθερη σύγκλιση όσο με βάση τη "σύγκλιση" κατά των πολιτικών σκανδάλων. Το νεο-φιλελεύθερο πρόγραμμα βρίσκεται ενώπιον του καθήκοντος να αντιστρέψει και να ανατρέψει την κυρίαρχη τάση της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής της περιόδου 1974-85. Ωστόσο οι ιδιωτικοποιήσεις παραμένουν μια πολιτική προσανατολισμένη στην ελάφρυνση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και στην απόκτηση πρόσκαιρων εσόδων. Και οι περικοπές των δημοσίων δαπανών επίσης υποτάσσονται σε παρόμοιες προτεραιότητες.

2. Τάσεις στην Αγορά Εργασίας.

Οι τάσεις στη διανομή εισοδήματος υποδηλώνουν τις προαναφερθείσες μεταβολές στο συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων και στον προσανατολισμό της οικονομικής και της κοινωνικής πολιτικής. Η λειτουργική κατανομή του εθνικού εισοδήματος δείχνει ότι κατά την περίοδο 1974-85 το μερίδιο του αγροτικού εισοδήματος, παρά τη συνεχιζόμενη αγροτική έξοδο, είναι σχετικά σταθερό (1974: 19.8%, 1981: 18.0%, 1985: 18.9%, 1989: 18.2%). Το μερίδιο των μισθών ήταν σταθερά αυξανόμενο (1974: 37.6%, 1981: 47.7%, 1985: 54.9%) αλλά μετά το 1986 η τάση ανποστρέφεται και σηματοδοτεί μια νέα περίοδο όσον αφορά τη διανομή του εισοδήματος (1989: 50.9%). Αναλυτικότερες προσεγγίσεις της διανομής εισοδήματος και της φτώχειας για την περίοδο 1974-85 επιβεβαιώνουν αυτές τις τάσεις (Καράγιωργας κ.ά., 1990, Τσακλόγλου 1989, EC, 1990). Δεν υφίστανται στοιχεία για τη μετά το 1985 περίοδο.

Τα διαθέσιμα στοιχεία για την εξέλιξη της αγοράς εργασίας δείχνουν ότι μετά το 1985 οι ανισότητες επιτείνονται και μια νέα φτώχεια εμφανίζεται. Αυτή η "νέα φτώχεια" συνδέεται με τη μη εξισωτική τάση στη λειτουργική κατανομή του εισοδήματος και τη μη-εξισωτική τάση στη λειτουργική κατανομή του εισοδήματος και τη σταδιακή και διστακτική εγκατάλειψη των αναδιανεμητικών πολιτικών. Παράλληλα οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας υποδηλώνουν σαφή επιδείνωση μετά το 1985 (Πίνακας 3). Το ποσοστό της ανεργίας σταθεροποιείται στο 8%, η συντριπτική πλειοψηφία των ανέργων (το 95%) δεν καλύπτεται από επιδόματα ανεργίας και το μερίδιο των μακροχρόνια ανέργων ξεπέρασε το 40%. Επίσης εντάθηκε η αστάθεια της περιφερειακής διάρθρωσης της ανεργίας. Σε αυτές τις εξελίξεις, που αφορούν τα στατιστικά στοιχεία έως και το 1988, πρέπει να προσθέσουμε τα αυξανόμενα προβλήματα ένταξης στην αγορά εργασίας που μετά το 1989 συνδέονται με την εντεινόμενη εισροή ξένου εργατικού δυναμικού και Ελλήνων ομογενών από την Ανατολική Ευρώπη και την πρώην ΕΣΣΔ. Αυτού του είδους οι εξελίξεις, σε μια παρατεινόμενη περίοδο κρίσης και αναδιάρθρωσης, είναι πιθανόν να οδηγήσουν σε επιβράδυνση ή/και ακύρωση της ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας και να ενισχύσουν τη διαδικασία "προλεταριοποίησης" σχετικά νεότερων τμημάτων του εργατικού δυναμικού.

ΕΥΕΛΙΞΙΕΣ ΤΗΣ ΜΙΣΘΩΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΗ ΜΙΣΘΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ : ΕΙΣΑΓΟΜΕΝΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ Η "ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΗ" ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Βασιλική Γεωργακοπούλου, Δρ. Οικονομολόγος της Εργασίας

Κεντρικός Στόχος της Παρέμβασης :

Να τεθούν και να συζητηθούν τρία βασικά ερωτήματα που προκύπτουν από την εξέταση των βασικών χαρακτηριστικών της μισθωτής σχέσης αλλά και των μορφών μη μισθωτής απασχόλησης στην Ελλάδα, σε αντιδιαστολή με τα ισχύοντα στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες (συνοπτική παρουσίαση της σύγκρισης περιέχεται στη γραπτή εισήγηση βάσει της οποίας θα γίνει η παρέμβαση. Η εισήγηση αυτή είναι απαραίτητο να δοθεί από πριν στους συμμετέχοντες, γιατί τα χρονικά πλαίσια της παρέμβασης δεν επαρκούν για την πλήρη ανάπτυξη του θέματος).

Συνοπτική Παρουσίαση

Αξονας της συγκριτικής προσέγγισης είναι η έννοια της "μισθωτής σχέσης" (*rapporl salarial*) που ορίζεται σαν:

"το σύνολο των υλικών και των θεσμικών στοιχείων που διέπουν τη συγκρότηση, τη διαθεσιμότητα για μισθωτή εργασία, την κινητικότητα, τους όρους επιλογής και χρήσης στην παραγωγή καθώς και τους όρους αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης που εκμισθώνεται στο κεφάλαιο".

Συγκρίνοντας τα βασικά διαρθρωτικά και θεσμικά χαρακτηριστικά αλλά και την εμπέλεια της μισθωτής σχέσης στην Ελλάδα με το πρότυπο που επικράτησε στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες (πρότυπο που απορρίπτεται σήμερα ως "άκαμπτο" από τη νεοφιλελεύθερη επιχειρηματολογία), καταλήξαμε στα ακόλουθα βασικά ερωτήματα, που τίθενται με όλες τις θεωρητικές και πολιτικές τους προεκτάσεις για συζήτηση, αντιπαράθεση και προβληματισμό:

1) Σε ποίο βαθμό μπορούμε να μιλάμε, στην Ελλάδα, για κάποιο (και ποίο ακριβώς;) "άκαμπτο" πρότυπο μισθωτής σχέσης που θα πρέπει να απελευθερωθεί από θεσμικές ρυθμίσεις και περιορισμούς, στο όνομα της ευελικοποίησης της αγοράς εργασίας, των μισθών, των ωραρίων και των εργασιακών σχέσεων. Οι Έλληνες μελετητές των εργασιακών σχέσεων, οι ειδικοί της ΕΟΚ, οι ξένοι μελετητές των εργασιακών θεμάτων, οι τεχνοκράτες του ΔΝΤ εννοούν τα ίδια πράγματα και στοχεύουν στη λύση ταυτόσημων προβλημάτων όταν προβάλλουν την ανάγκη για "περισσότερη ευελιξία της εργασίας" στην Ελλάδα και στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες;

2) Αν ξεφύγουμε από την απλοϊκή θεώρηση των αγορών μισθωτής και μη μισθωτής εργασίας σαν χώρων αυτόθουλης, ελεύθερης και ισοδύναμης συνάντησης της προσφοράς και της ζήτησης και τις δούμε σαν ένα σύνθετο, κοινωνικά προσδιοριζόμενο και εξελισσόμενο πλέγμα επιμέρους χώρων συγκρότησης, κινητικότητας, επιλογής, ενσωμάτωσης-αποκλεισμού,

αξιοποίησης στην παραγωγή και αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού, τότε έχουμε να αντιμετωπίσουμε το ακόλουθο ερώτημα:

Κατά πόσον η Ελληνική εργασιακή πραγματικότητα, που διαμορφώνεται στη βάση καταστάσεων και λογικών "πολλών ταχυτήτων", με όλες τις ιδιομορφίες που τη διακρίνουν από τα ισχύοντα στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες, έχει ανάγκη από "ενέσεις ευελιξίας" και από συνταγές "απελευθέρωσης" όπως τις εννοεί η διεθνής νεο-φιλελεύθερη (και μη...) ορθοδοξία;

Μήπως, αντίθετα, θα πρέπει να τεθούν υπό έλεγχο και να περιορισθούν ορισμένες εργασιακές ευελιξίες που ανέκαθεν διέθετε και οι οποίες τροφοδοτούν την κρίση σήμερα, υποσκάπτοντας μια ουσιαστική αναπτυξιακή προοπτική στο μέλλον (λ.χ. το "συγκριτικό πλεονέκτημα" της συμπίεσης των μισθών, της αξιοποίησης εκτεταμένων, στον Ελληνικό χώρο, ευέλικτων αποθεμάτων άτυπης μισθωτής, μη μισθωτής ή ακόμα και απλήρωτης εργασίας, η παραβίαση ακόμα και της ισχύουσας εργατικής-ασφαλιστικής νομοθεσίας, η "ασφαλιστική δικλείδα" της παραοικονομίας, της παράλληλης απασχόλησης, των ΜΜΕ, των αυταρχικών εργασιακών σχέσεων);

Μήπως θα πρέπει να αναζητηθούν επιτέλους ποιοτικές εργασιακές και επιχειρησιακές ευελιξίες όπως επενδύσεις στον ανθρώπινο παράγοντα, ουσιαστική ανάπτυξη Κράτους Πρόνοιας και Κοινωνίας Αλληλεγγύης, εκπαίδευση, ανάπτυξη εσωτερικών αγορών εργασίας, συμμετοχή, καινοτομικότητα, ποιοτική ανταγωνιστικότητα και αξιοπιστία των προϊόντων, αντί για την "εύκολη λύση" της θεσμικής και υλικής υποβάθμισης της μισθωτής αλλά και της μη μισθωτής απασχόλησης με τη συμπίεση των αμοιβών, την κατάργηση των ρυθμίσεων, την αποδοχή της εργοδοτικής αυθαιρεσίας και της παντοδυναμίας της αγοράς;

3) Η κρίση που αντιμετωπίζουμε σήμερα στην Ελλάδα δεν είναι μια κρίση των ακαμψιών -και της ωρίμανσης- του "φορντιστικού" μοντέλου εντατικής συσσώρευσης και της αντίστοιχης του μισθωτής σχέσης, όπως ισχύει για τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες. Είναι μια σύνθετη και πολύμορφη κρίση:

-της αποσπασματικής, προβληματικής και εξαρτημένης εφαρμογής της εντατικής συσσώρευσης στην Ελλάδα

-της αντιφατικής (λειτουργικής-δυσλειτουργικής) σχέσης της εντατικής συσσώρευσης με τους ιδιόμορφους χώρους συσσώρευσης και κοινωνικής αναπαραγωγής στη χώρα μας (μικρο-ιδιοκτησία, απλή εμπορευματική παραγωγή κλπ.). Η αντιφατικότητα της σχέσης τους αναντανακλάται στην εμφανή αδυναμία αυτών των χώρων να αποδεχθούν και να στηρίξουν μια ποιοτική, κοινωνικά αποδεκτή και αξιοκρατική αναπτυξιακή προοπτική.

Η ελληνική εργασιακή πραγματικότητα, όπως διαμορφώνεται από μια ιδιόμορφη και αμφίσημη (σε σχέση με τις ανάγκες της συσσώρευσης) συμβίωση διαφόρων εκδοχών μισθωτής σχέσης με εκτεταμένους χώρους άτυπης, μη μισθωτής και πολυσθενούς απασχόλησης, δύσκολα μπορεί να ερμηνευθεί με βάση τα εισαγόμενα μοντέλα απεικόνισης, ερμηνείας και διαχείρισης της αγοράς εργασίας, δηλαδή με βάση μοντέλα που έχουν σχεδιαστεί για- και προκύπτει από- μια εντελώς διαφορετική οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, την πραγματικότητα των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών.

Αλλά αν έτσι έχουν τα πράγματα, πόσο ευσταθεί η επιβολή υποτιθέμενων "γενικής ισχύος" σταθεροποιητικών και εξυγιαντικών συνταγών στην Ελληνική αγορά εργασίας, στις εργασιακές σχέσεις και στη γενικότερη κοινωνικοοικονομική πολιτική; Ποιά είναι τα κατάλληλα θεωρητικά και εμπειρικά εργαλεία που μπορούμε να αντιπάρξουμε στη δικτατορία των εισαγόμενων σχηματισμών και συνταγών, για να υπάρξει ουσιαστική ερμηνεία και παρέμβαση στην Ελληνική πραγματικότητα;